

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

У статті розглянуті аспекти розвитку теорії інтермедіальності в сучасному німецькомовному літературознавстві. Досліджено основні підходи до розуміння терміну «інтермедіальність» та класифікації інтермедіальних відносин. Представлений їх короткий аналіз та порівняння.

Ключові слова: інтермедіальність, Іріна Раєвські, Вернер Вольф, Єнс Шрьотер, Юрген Мюллер, німецькомовне літературознавство.

У сучасній компаративістиці напрацьовані різноманітні аспекти дослідження інтермедіальності. З розвитком теорії медіа та виокремленням медієзнавства в 80-90-х роках ХХ ст. як окремої дисципліни спостерігається значне розширення кола робіт, присвячених розробці теорії інтермедіальності. Особливе місце в розробці теорії інтермедіальності та інтермедіального аналізу літературного твору належить німецьким науковцям. Починаючи з 1983 року, коли термін «інтермедіальність» вперше був уведений у німецьке літературознавство відомим славістом та дослідником інтермедіальності Ааге А. Ханзен-Льове, розробкою теорії інтермедіальних зв'язків займалися Ернест В. Б. Гесс-Лютіх, Корінна Кадуф, Вернер Вольф, Юрген Мюллер, Йоахім Пех, Єнс Шрьотер, Йорг Гельбіг, Іріна Раєвські, Петер Зіма, Івонн Шпільман. В даному дослідженні представлено короткий огляд найвідоміших класифікацій інтермедіальних відносин.

Німецький дослідник Єнс Шрьотер [1] виділяє чотири варіанти розуміння інтермедіальності і, відповідно, чотири варіанти дослідження цього феномену:

1) Синтетична інтермедіальність

У цьому розумінні результатом інтермедіальності повинен стати синтез медіа, проте не механічне з'єднання елементів окремих мистецтв, а виникнення певного «інтермедіума» чи «Gesamtkunstwerk'a» (в розумінні Ріхарда Вагнера) – одного медіа, що міститиме можливості та риси всіх видів мистецтв. Ця теорія ґрунтується на уявленні, що така синтетична форма зможе усунути межу між мистецтвом і життям, відновити сприйняття буття в цілісності, а не відокремленими аспектами, спричинити прорив звичних форм сприйняття. «Мономедіальні» мистецтва розглядаються як причина суспільного та естетичного відчуження. Синтетична інтермедіальність передбачає відмову від мистецтва як товару, відкидання поділу на митця та реципієнта, натомість ідею співтворення мистецького твору митцем та реципієнтом. Ідеєю сучасних мистецьких форм (хеппенінг, перформанс) є повернення до ідеалу старогрецького театру, намагання зробити публіку співтворцем мистецького твору, тобто усунути межу між мистецтвом і життям, домогтися взаємопроникнення мистецтва і реального життя. Важливим є розрізняти синтез медіа та «інтермедіум»: якщо в синтезі медіа все ще можна чітко відділити засоби одного медіа від іншого, то в «інтермедіумі» стає неможливим відділити одне мистецтво від іншого,

тут потрібне сукупне сприйняття. В «інтермедіумі» відбувається одночасна репрезентація різних медійних форм в одному медіа, в одному творі. Певним прикладом твору, що вимагає сукупного сприйняття, може бути візуальна поезія, в якій злилися текст та візуальний образ. Синтетичну інтермедіальність досліджують у своїх роботах Д. Хіггінс (Higgins), Ю. Ялкупт (Jalkut), М. Маклюен (McLuhan).

2) Трансмедійна інтермедіальність

Трансмедійна інтермедіальність розглядає передачу одного і того ж нарративу різними видами мистецтв, які розглядаються як медіа, тобто як різні засоби передачі інформації. Оскільки наратив незалежний від медіа, яким він передається, то порівнявши різні медіа, що передають той самий наратив, можна виявити їх спільні та відмінні ознаки. Ритмічність, композиція, сюжет, наратив можуть виражатися за допомогою різних медіа. Трансмедійна інтермедіальність розглядається в роботах таких науковців як Й. Пех (Pech), С. Четмен (Chatman), І. Шпільман (Spielmann) та ін.

3) Трансформаційна інтермедіальність

Трансформаційна інтермедіальність досліджує процес репрезентації одного медіа іншим. Трансформаційна інтермедіальність відбувається тоді, коли одне медіа не містить, а репрезентує інше, коли існує безпосереднє посилання на медіа що репрезентується. Репрезентація одного медіа іншим передбачає перекодування інформації з однієї знакової системи в іншу. Тобто одне медіа, яке відтворюється іншим медіа і передається його засобами сприймається як частина того медіа, яке відтворює. Трансформаційній інтермедіальності присвячені праці Ф. Хейворда (Hayward), Г. Вінтера (Winter).

4) Онтологічна інтермедіальність

Онтологічна інтермедіальність розглядає наявність спільних і відмінних рис різних медіа, коли одне медіа містить елементи і можливості іншого. Об'єктом цього напрямку дослідження є музичність чи образність поезії, театральність прози та ін.. Онтологічну інтермедіальність досліджують М. Ветцель (Wetzel), Ю. Мюллер (Müller), Н. Керол (Carroll).

Варто зазначити, що класифікація Єнса Шрьотера містить радше підходи до дослідження інтермедіальності, аніж класифікацію інтермедіальних відносин. Проте на основі цих підходів часто визначають однойменні типи інтермедіальних відносин, які стають предметом численних наукових пошуків.

Відповідно до предмету інтермедіального дослідження німецький літературознавець Іріна Раєвскі [2] виокремлює поняття інтрамедіальності (феномени, що залучають лише одне медіа), трансмедіальності та інтермедіальності. На відміну від Єнса Шрьотера, який включає в поняття інтермедіальності як один з її типів т.зв. трансмедійну інтермедіальність, І. Раєвскі розрізняє поняття інтермедіальності та трансмедіальності. До трансмедіальності вона зараховує реалізацію певного мотиву, певної естетики чи певного типу дискурсу в різних медіа, при цьому вихідне медіа не є важливим для вибудовування значення певного медіапродукту. Дослідниця ілюструє трансмедійну інтермедіальність, описуючи реалізацію естетики футуризму в різних медіа: «Прикладом для цього випадку може слугувати естетика футуризму, яка в різних медіа (текст, малярство, скульптура і т.п.) реалізується за допомогою властивих кожному окремому медіа засобів. Їхнє конкретне перетворення хоч і є неминуче прив'язаним до специфіки медіа, проте не є прив'язаним до певного медіа, а є «трансмедіальним», тобто реалізується і використовується поза межами одного медіа. Відповідно до цього можна говорити про «трансмедіальну оповідну теорію» як про таку, що застосовується

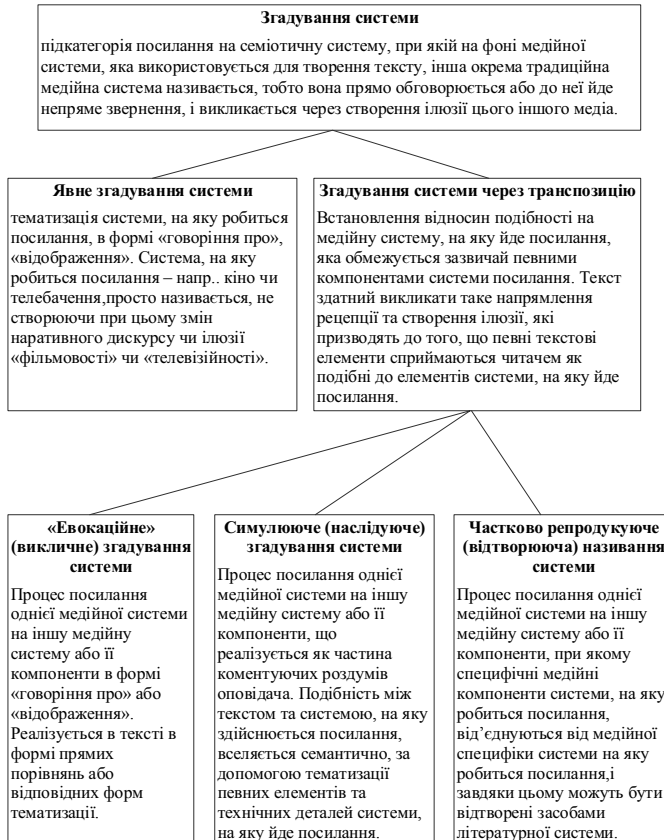
не щодо одного специфічного медіа, а щодо феноменів, що виходять за межі одного медіа» [3: 31]. В поняття «інтермедіальність» дослідниця зараховує всі явища, що виходять за межі одного медіа та стосуються взаємодії кількох окремих медіа. У праці «Інтермедіальність» дослідниця виділяє три види інтермедіальних взаємодій: синтез медіа, трансформація медіа та інтермедіальні відношення. Синтез медіа характеризується комбінацією різних медіа для створення якогось нового твору (напр., мультимедіа-шоу, вар'єте, пісня, фотороман, фільм, опера). Трансформація медіа передбачає перекодування матеріалу з однієї семіотичної системи в іншу, наприклад вираження змістового матеріалу твору певного виду мистецтва засобами іншого мистецтва (напр., екранізації, театральні інсценізації). Інтермедіальні відношення характеризуються запозиченням одним видом мистецтва засобів іншого медіа або його частини (напр., кінематографічна манера письма, екфразис). Саме для цього типу інтермедіальної взаємодії Раєвскі подає розширену ієрархічну структуру. Дослідниця поділяє інтермедіальні відношення на два типи: ті, що містять посилання на окремий твір іншого медіа, та такі, що посилаються на семіотичну систему окремого традиційного медіа. При цьому посилання на семіотичну систему іншого медіа може здійснюватися через згадування системи посилання (система посилання обговорюється, на неї йде непряме звернення, створюється ілюзія іншого медіа) та контамінацію системи (система, що використовується для творення тексту змінена в бік системи посилання). (див. табл. 1).

Табл. 1. Класифікація інтермедіальних відносин за І. Раєвскі

Згадування системи поділяється на такі два підвиди, як явне згадування системи (система посилання стає предметом обговорення в тексті, не змінюючи нарративний дискурс) та згадування системи через транспозицію (встановлення подібності тексту на систему посилання за допомогою певних її компонентів для створення ілюзії того, що певні текстові елементи подібні до елементів системи посилання) (див. табл.2).

Табл. 2. Згадування системи як складова посилання на семіотичну систему іншого медіа за І.Равські

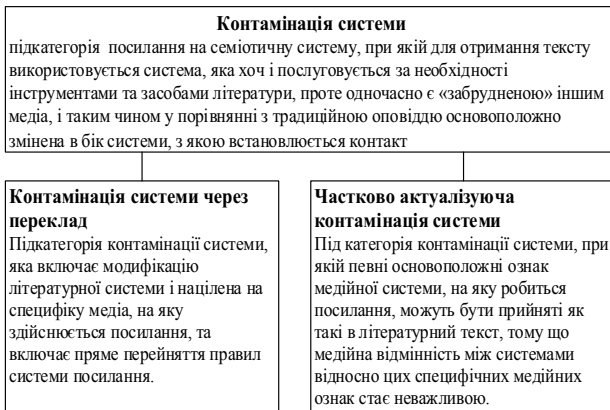

Згадування системи через транспозицію відбувається трьома шляхами: через «евокаційне» (викличне) згадування системи (реалізується в формі прямих порівнянь або тематизації), через симулююче (наслідуюче) згадування системи (реалізується як частина коментуючих роздумів оповідача, за допомогою тематизації певних елементів та технічних деталей системи посилання), через частково репродукуюче (відтворююче) називання системи (здійснюється через від'єднання специфічних медійних компонентів

системи посилання і відтворення їх засобами літературної системи). Так в тексті може вказуватися на певні мікроформи фільмової підсистеми «голлівудська мелодрама», під час того як характерні змістові елементи, фігури, позиції фігур, діалогові та дійові структури цього жанру підхоплюються. Тут можна говорити про «відтворення» елементів і структур, оскільки вони пов'язані з специфічними жанровими традиціями та правилами, які функціонують незалежно від специфічних фільмових засобів комунікації та презентації, вони можуть бути без проблем перенесеними літературне медіа.

Контамінація системи поділяється в свою чергу на два підвиди: контамінацію системи через перенесення (модифікація літературної системи через перенесення на неї правил системи посилання) та частково актуалізуючу контамінацію системи (основоположні ознаки системи посилання можуть бути перейняті в літературний текст) (див. табл. 3).

Табл. 3. Контамінація системи як складова посилання на семіотичну систему іншого медіа за І. Раєвскі

Літературознавець і дослідник інтермедіальності Вернер Вольф [4] розуміє медіа як «умовно окремий засіб комунікації, обумовлений не лише специфічними каналами (чи одним каналом) комунікації, але й використанням однієї або кількох семіотичних систем, що служить для передачі культурних «повідомлень». Це визначення включає традиційні мистецтва, але також і нові форми комунікації, які ще не розвинулися до статусу «мистецтва», такі як комп'ютерний гіпертекст або віртуальна реальність [4: 35-36]».

В своїх дослідженнях Вернер Вольф [5] вступає в діалог з дослідженнями Іріни Раєвскі «Інтермедіальна оповідь в італійській літературі постмодернізму» (2000 р.), запозичуючи деякі терміни її класифікації інтермедіальних відносин. В типології Вольфа інтермедіальність в широкому розумінні поділяється на два основні підтипи: інтермедіальність, що виходить за межі одного твору та інтермедіальність, що може бути доведена всередині одного твору (інтермедіальність у вузькому розумінні) (див. табл. 4). Інтермедіальність, що виходить за межі одного твору німецький дослідник також поділяє на два підтипи: трансмедіальність (включає медіаспецифічні феномени, які можуть виступати в різних медіа і таким чином підтримувати між ними непрямі зв'язки) та

інтермедійну транспозицію (передбачає зв'язок між сигніфікантами двох творів різних медіа, при цьому сигніфіканти вихідного медіа можуть виявлятися як в змістовій так і в формальній складовій новоутвореного медіа, проте для розуміння змісту новоутвореного медіатвору реципієнтові не обов'язково знати ці «перекладені» структури твору-першооснови). Інтермедіальність, що може бути доведена всередині одного твору, або інтермедіальність у вузькому значенні, Вольф означає як залучення більш ніж одного медіа всередині одного твору які вносять свою частку в вибудовуванні значення новоутвореного медіа. Підтипами цієї форми дослідник вважає мультимедіальність та інтермедіальне посилання. Мультимедіальність передбачає виступ багатьох окремих медіа в одному творі, при чому вихідні медійні компоненти помітні вже на поверхні твору, помітне також звертання до системи сигніфікантів різних медіа, які сформували цей твір.

Табл. 4. Класифікація інтермедіальних відносин за Вернером Вольфом

Існує два види мультимедіальності: комбінація медіа (різні медіа виступають в своєму прямому вигляді і можуть бути відокремлені одне від одного, напр. ілюстрації в романі) та змішування медіа (різні медіа утворюють гібридну форму, з якої вже неможливо виділити окремі компоненти різних медіа, напр., взаємодія картинок, музики, тексту в фільмі). Інтермедійне посилання характеризується тим, що інше медіа своєю знаковою системою не є присутнім в творі, воно реалізується в творі як сигніфікат, як об'єкт посилання, не порушуючи однорідної структури твору, проте вносячи свою частку в формування його змісту. Мономедійні твори залишаються мономедійними навіть після здійснення посилання на інший медійний твір чи систему. Таке інтермедійне посилання може здійснюватися в двох формах: явне посилання або тематизація (посилання на інше медіа здійснюється власними засобами певного медіа) і приховане посилання або імітація (певне медіа імітує ознаки іншого медіа і вказує на нього через іконічну схожість).

Німецькі медієзнавці Юрген Мюллер та Вернер Вольф розрізняють інтертекстуальність та інтермедіальність, називаючи сферою інтертекстуальності відносини між текстами, а сферою інтермедіальності відносини між різними медіа. Для Вернера Вольфа інтертекстуальність є мономедіальною формою міжсеміотичних відносин, а інтермедіальність їх кросмедіальною формою, оскільки вони обидві полягають в відносинах двох або більше семіотичних одиниць.

Юрген Мюллер обмежує інтермедіальність до функцій, які у Енса Шрьотера надано трансформаційній інтермедіальності, і дає наступне її визначення: «Інтермедіальність не є ані сумуванням різних медійних концептів, ані міжмедійним розміщенням окремих творів, а інтеграцією естетичних концептів окремих медіа в новий медійний контекст [6: 89]». Мюллер вважає, що часто одне медіа містить можливості і структури іншого медіа, що складаються в результаті їх розвитку, проте твір стає інтермедійним тоді, коли структури різних медіа починають співіснувати в одному продукті збагачуючи його естетику: «Коли медіатексти знаходяться в змінних медіальних відносинах, коли їхня функція розвивається із історичних змін цих відносин, коли одне медіа таїть в собі структури і можливості іншого медіа або кількох інших медіа, тоді це включає в себе те, що уявлення про ізольовані «медіа монади» чи «медіасорти» не вдається зберегти. (Проте це не означає, що медіа стоять одне до одного в відношенні взаємного плагіату, а те, що питання, концептів, принципів, які були розвинені в ході їхньої історії, інтегруються в їхній контекст). Медійний продукт стає інтермедійним тоді, коли мультимедіальні поєднання медійних цитат та елементів переходять в концептуальне співіснування, коли естетичні переломлення, відхилення відкривають нові розміри переживання і пізнання [6: 83]». Як і російські дослідники інтермедіальності Ільїн, Тішуніна та Борисова, а також більшість німецьких теоретиків інтермедіальності, Юрген Мюллер дотримується культурно-семіотичного підходу до розуміння інтермедіальності і розглядає медіа як системи знаків, які організовані за допомогою специфічних медіакодів і при переході в інше медіа зміст та значення вихідного медіасубстрату змінюється під впливом нового медіаконтексту: «Сучасні комунікативні відносини виділяються через єдині медійні системи, інтермедійні злиття і трансформації. Якщо розглядати медійні тексти як системи знаків, які організовані за допомогою специфічних медіа кодів, тоді реконструкція інтермедійної системи правил, яка ставить знакові елементи у певні відношення одне до одного, виступає як центральне питання семіотичних досліджень. Реконструкція цієї системи правил

та кодів націлена не лише на правила зв'язку чи трансформації, а також на суб'єктивні процеси вибору ознак та властивостей творцями та реципієнтами. Таким чином виявляються медійні трансформації окремих текстів та жанрів не лише як безпосередній трансфер коду, а в кращому випадку як трансфер певного текстового субстрату з одного медіа в інше, при чому зміст та значення субстрату піддаються впливу відповідного медійного контексту[6: 87]».

В німецькомовному науковому просторі поняття інтермедіальності та дослідження міжмедіальних зв'язків загалом стало предметом культурологічних, літературознавчих, мистецтвознавчих та мовознавчих досліджень. У дослідженнях німецькомовних авторів двох останніх десятиліть існують різноманітні класифікації та типології інтермедіальних відносин, що дає можливість розглянути поняття інтермедіальності комплексно, з різних сторін, проте вимагає напрацювання спільного для всіх концепцій термінологічного апарату. Завдяки таким різноманітним підходам виявляються нові перспективні напрямки досліджень феноменів інтермедіальності, внаслідок взаємопорівняння вносяться удосконалення та доповнення до вже існуючих класифікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Schröter Jens. Intermedialität [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://www.theorie-der-medien.de/text_detail.php?nr=12
2. Rajewsky Irina O. Intermedialität/Irina Rajewsky. – Tübingen : Francke, 2002. – 216 S.
3. Rajewsky Irina O. Intermedialität „light“?Intermediale Beziehung und die „bloße“ Thematisierung des Altermedialen/Irina Rajewsky//Intermedium Literatur/Hrgg. von Roger Lüdecke, Erika Greber. – Göttingen : Wallstein Verlag, 2004. – S. 27–78.
4. Wolf Werner. The Musicalization of Fiction: A Study in the Theory and History of Intermediality/Werner Wolf. – Amsterdam : Rodopi, 1999. – 272 p.
5. Wolf Werner. Intermedialität: Ein weites Feld und eine Herausforderung für die Literaturwissenschaft/Werner Wolf// Literaturwissenschaft: intermedial – interdisziplinär/ Hgg. von Herbert Foltinek, Christoph Leitgeb. – Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002. – S. 163–193.
6. Müller Jürgen E. Intermedialität: Formen moderner kultureller Kommunikation/ Jürgen E. Müller. – Münster : Nodus Publikationen, 1996. – 335 S.

Ильчук М. Т., аспирант

Львовский национальный университет им. Ивана Франко, Львов

ИНТЕРМЕДИАЛЬНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ

В статье рассмотрены аспекты развития теории интермедialности в современном немецкоязычном литературоведении. Были исследованы основные подходы к пониманию термина «интермедialность» и классификации интермедialных отношений. Представлен их краткий анализ и сравнение.

Ключевые слова: интермедialность, Ирина Раевски, Вернер Вольф, Йенс Шретер, Юрген Мюллер, немецкоязычное литературоведение.

Пчук М. Т., aspirant
LNU, Lviv

INTERMEDIALITY IN CONTEMPORARY GERMAN-LANGUAGE LITERARY CRITICISM

This article describes the development aspects of the intermediality theory in modern German-language literature criticism. The main approaches to the understanding of the term «intermediality» and classifications of intermedial relations are investigated. Their brief analysis and comparison are presented as well.

Key words: *intermediality, Irina Rajewsky, Werner Wolf, Jens Schröter, Jürgen Müller, German-language literature criticism.*

УДК 882.09.(082)

Клеофастова Т.В., д.ф.н., проф.

Киевский национальный лингвистический университет, Киев

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ МИРА В РОМАНАХ А.СОЛЖЕНИЦЫНА «КРАСНОЕ КОЛЕСО», ДЖ. ДОС ПАССОСА «США», Г. ГЕССЕ «ИГРА В БИСЕР»

Статья посвящена исследованию основных направлений и перспектив развития мировой литературы XX века. В статье рассматриваются особенности жанровой структуры архитектоники, хронотопа в романах А. Солженицына «Красное колесо», Дж. Дос Пассоса «США», Г. Гессе «Игра в биссер».

Ключевые слова: *антиномия, архитектоника, жанр, парадокс, синтез, хронотоп.*

Цивилизационные сдвиги в обществе, связанные с наступающими процессами глобализации, смогли отразить в широких эпических полотнах в Америке – Джон Дос Пассос, в России – А.С. Солженицын. В романах-эпопеях “США” и “Красное Колесо”, показывая личность в потоке истории, они высветили основные проблемы эпохи. В их произведениях новейшая действительность проникает в структуру настоящего и разрывает его целостность, превращая в прошлое. При этом устойчивая каноническая традиция создания эпопеи модифицируется, что приводит к рождению новой разновидности большой эпической формы.

XX век уникален в плане глобальной информатизации жизни. Происходит пересечение культур, стремительно развивающихся в разных языковых, социально-культурных, технотронных сферах. В искусстве идет поиск художественно-изобразительных средств отражения стремительно убегающего времени.

Раскрыть многогранную духовную и социальную жизнь общества во времени и пространстве в крупном эпическом произведении под силу только большим художникам,

© Клеофастова Т.В., 2014